

RADIKALIZÁLÓDÁS KÉRDÉSE SZAN- DZSÁKBAN

Jelige: AS6FQ3

Lezárás dátuma:
2015.01.01

1. Bevezetés.....	4
2. A Szandzsák, mint régió és sajátosságai (demográfia).....	8
2.1. A Szandzsák történelméről.....	9
2.2. A Szerbiához tartozó szandzsáki települések.....	10
2.3. Montenegróhoz tartozó szandzsáki rész	13
3. Megosztottság és a régió érdekei.....	15
4. Az identitás és a vallási radikalizmus megjelenése.....	17
5. Etnikai hovatartozás összefüggése Balkáni konfliktusok kérdésében	21
6. Összefoglalás	23
7. Irodalomjegyzék.....	24

○ - Municipalities of Sandžak within Serbia:

1. Novi Pazar
2. Tutin
3. Sjenica
4. Prijepolje
5. Nova Varoš
6. Priboj

○ - Municipalities of Sandžak within Montenegro:

1. Pljevlja
2. Bijelo Polje
3. Berane
4. Andrijevica
5. Plav
6. Rožaje

1. Bevezetés

A Szandzsák napjainkban Szerbia és Montenegró része. Szerbia délnyugati, amíg Montenegrónak északkeleti részén található. Ez a multiethnikai, 8700 négyzetkilométer nagyságú terület, Bosznia-Hercegovinával, Koszovóval és Albániával is határos. Bár Szandzsák egy kis területen fekszik és meglehetősen elszigetelten, de annál gazdagabb és összetettebb kulturális, történelmi és politikai élettel rendelkezik.

Szandzsák kérdésével komolyabban csak a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság elkerülhetetlen széthullása után kezdtek el foglalkozni a szakértők.¹ Azonban sokan közülük még ma is vitatják azt, hogy valóban létezik-e „Szandzsák kérdés” mint probléma forrás². A Szandzsák területén élők számára azonban – miként azt tanulmányomban bizonyítani szeretném – természetesen létezik. A muzulmán szunnita többségű Koszovó függetlenségének 2008-as egyoldalú kikiáltásig, sokan párhuzamot vontak a két terület történelmi és politikai eseményei között. Nemzetépítés kapcsán ugyanis, a Balkánon két erős és befolyásos nemzetformáló tényezőre hívják fel a figyelmet a szakértők – vallásra és nacionalizmusra. Az utóbbi egy olyan kohéziós és identitásképző ideológia, amely történetileg a vallás után születik meg (a XVIII század végén), és sokan értelmezik egyfajta világi vallásosságnak vagy pszeudovallásosságnak³ is. Mivel a balkáni nemzeteket számos esetben etnikulturális közösségekként értelmezik, itt a vallás, mint integrációs és identitásképző elem komoly szerepet játszik a nemzetépítésben. A szakértők között abban is konszenzus van, hogy amennyiben a vallás társul a nacionalizmussal, jelentősen hozzájárul a közösség vagy etnikum politikai-kulturális homogenizációhoz. Ugyanakkor ez az egyik komoly differenciáló erő is más etnikumokkal és eltérő vallást gyakorlókkal szemben.⁴

A bosnyákok Szerbia területén kettős értelemben is kisebbségnek számítanak, hiszen etnikai és vallási alapon is azok. A kisebbségi státuszt, ugyan úgy ahogy a többi volt Jugoszlávia területén élő nemzet, csak 2000. október 5-én kapták meg Szerbián belül. Mint újonnan megjelenő kisebbség, a szerbiai bosnyákság is szembetalálta magát a problémával, hogy nem rendelkezik olyan intézményekkel vagy szervezetekkel, amelyek támogatni tudnák nemzetiségként gyakorolt tevékenységét, hiszen közigazgatási szinten nem volt működő nemzetiségi-kisebbségi önkormányzatuk, illetve olyan intézményrendszerük, amely támogatná a

¹ Sandzak: Calm for Now, ICG Balkans Report N°48 Sarajevo, 1998.11.09. link: <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/serbia/048-sandzac-calm-for-now.aspx> letöltés: 2014.10.10.

² „Szandzsák kérdés”

³ Marsovszky, Magdalena: Nyugati érzéketlenség. Népszava, 2004. október 28.

⁴ Rostvoványi Zsolt: Az európai muszlim közösségek differenciáltsága. <http://mta.hu/fileadmin/2008/11/04-muszlim.pdf>

kultúrájuk és identitásuk fejlesztését. Ilyen esetben – a tapasztalatok alapján – a vallás az, ami átveszi az összetartó erő szerepét és ezáltal, óriási hatást gyakorol az identitásra és a gondolkodásra.

A volt Jugoszlávia szétesését követően a bosnyák/muszlim nemzeti identitását nem vették figyelembe, így őket szerb és horvát nemzetiségű muszlimoknak tekintették. Így jutunk el a szerbiai Szandzsákhöz, ahhoz a területhez Szerbiában ahol a legtöbb bosnyák nemzetiségű él, s amely neuralgikus pontnak tekinthető a terjedő iszlám fundamentalizmus miatt. Az iszlám fundamentalizmust, mint új dolgot, már az 1980-as években elkezdték hangoztatni a szerb médiában. Ugyanis ez volt a muzulmánokkal szembeni kampány egyik vezető és legfőbb elem. Nem sokkal a kifejezés elterjedését követően, a muzulmánok lettek megnevezve Jugoszlávia szétesésének legfőbb okaként. Ezt a gondolatot képviseli a boszniai szerb Milorad Ekmečić történész professzor, aki szerint Jugoszlávia 1992-es szétesésében az iszlám fundamentalizmus játszotta a kulcsszerepet.⁵ Egy Boszniával kapcsolatos korábbi kijelentésében Ekmečić azt is kifejtette, hogy Vuk Karadžić-csot, a szerb írás és helyesírás megreformálóját, a sztenderd szerb nyelv megalkotóját, azt a tézis ösztönözte, hogy egy nemzet önmagát nyelv alapján azonosítja, de Ekmečić szerint ez sikertelenek bizonyult. Vuk Karadžić tézise, Ekmečić szerint azon bukott meg, hogy a népek akiket Karadžić egyesíteni szeretett volna más-más vallásúak voltak. Szerb pravoszlávok, horvát katolikusok és bosnyák muszlimok, de sem a horvátok, sem pedig a muszlimok nem akartak asszimilálódni egy „nyelvi nemzetbe”.⁶ A muszlimokról kialakult szerb álláspontot - az „új balkáni iszlám” teóriát – a 2001. szeptember 11-ei Amerikai Egyesült Államok ellen elkövetett terrortámadás is megerősítette.⁷ E teória szerint 9/11 nem csupán azt mutatta meg a világnak, mire képes az iszlám fundamentalizmus és mennyire veszélyes az ártatlan emberekre, de azt is megmagyarázza, hogy az 1990-es években Balkánon zajló események miért is alakultak úgy ahogy, és miért volt szükség bizonyos politikai lépésekre.⁸

Szandzsákra az egész újkori történelmében úgy tekintettek, mint Európa egyik veszélyes pontjára, ahol az „iszlám világ metszéspontja” található, vagyis ahol találkoznak az Isztambulba, a Koszovóba, a Szarajevóba és a Szandzsákba vezető útvonalak. A modernkori Európa – és ezen belül Szerbia is – hivatalosan már jó ideje hirdeti a szabad vallásgyakorlás melletti kiállását, a muszlimokkal szembeni fenntartások időről időre tapasztalhatóak, illetve

⁵ Milorad Ekmečić Nacionalizam sudnjeg dana, Politika 2007.05.05.

⁶ Dr. Ivo Banac, Cijena Bosne, Clanci, izjave i javni nastupi, 1992-1993. Europa Danas d.o.o, Zagreb 1994. 21. o.; link: <http://camo.ch/PDFO/banac.pdf> letöltés: 2014.11.01

⁷ Sonja Biserko: Sandzak: identitet i nedavna prošlost, In: Sandzak, Identitet u procepu starog i novog, Helsinske sveske br. 28; Belgrád 2008. link: <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/sveske28.pdf> letöltés: 2014.09.20.

⁸ Blic News 2001.10.03.

erőteljesen megfogalmazódnak. Annak ellenére is megfogalmazódnak, hogy az iszlám fundamentalizmus szemüvegén keresztüli megközelítése a muzulmán kisebbség szegregálását eredményezi, és ezáltal ezek a társadalomból kizárt rétegek nehezebben lesznek integrálhatók.⁹

A Szandzsák-kérdéssel foglalkozó szakértők, illetve maguk a szandzsákiak komoly csalódással tapasztalták, hogy a Milošević 2000-es bukását követően hatalomba lépő új kormányzat sem tett jelentősebb lépéseket Szandzsák helyzetének javítása érdekében. Annak ellenre sem, hogy az itt élők csupán a jogaik tiszteletben tartását, hagyományaik, kultúrájuk és identitásuk tiszteletét, továbbá a felhalmozódott gazdasági és szociális problémák megoldását várják a kormányzatoktól. A közvetlen cél valójában csupán annyi, hogy a kormányok elfogadják azt a tényt, hogy szükség van a nemzetiségekkel való konzultációkra, különösen az őket érintő legfontosabb kérdések és döntések meghozatala során. Emellett azt szeretnék, ha Szandzsák – amely az autonóm régiók kialakításához szükséges legtöbb kritériumot teljesíti (pl. Szerbián belül egyedi kultúrát képvisel) – kapjon bizonyos fokú önállóságot, ez ugyanis komoly identitást erősítő tényező lehetne az itt élők számára.¹⁰

Tanulmányom alapját és legfőbb forrását a szerbiai Helsinki Bizottság évek óta tartó kutatása képezi, mely figyelemmel kíséri a Szandzsák történetét és támogatni igyekszik az itteni gazdasági, politikai és társadalmi előrelépést.¹¹ A szerb Helsinki Bizottság olyan programokat valósít meg és olyan kurzusokat tart, amelyek elsősorban a térség fejlődését szolgálják. Különös figyelmet fordítanak a fiatalok és a nők képzésére és támogatására. A Bizottság 2008-ban és 2010-ben kiadott két nagyobb terjedelmű úgynevezett „Helsinki füzet”-et amelyekben megpróbálta rendszerezni és elemezni a térség problémáit. A legfontosabb problémáinak az alábbiakat tekintik:

1. *A tradícióval való manipuláció és a folyamatos új tradíció „kitalálása” káros lehet.* Ennek kapcsán arra hívják fel a figyelmet, hogy amennyiben egy közösségben – a szerbekben – nem egyértelmű egyéni identitásuk, az megnehezíti a másik fél identitásának megértését is. Amennyiben valakit ellenségnek tekintenek, abban az esetben nehezen építhetők ki az identitás megőrzéséhez nélkülözhetetlen demokratikus intézmé-

⁹ Tarek Kulenovic: Politicki Islam, Osnovni pojmovi, autori i skupine jednog modernog politickog pokreta; Sarajevo 2008. link: <https://www.scribd.com/doc/7789167/Tarik-Kulenovic-Politicki-Islam#download> letöltés: 2014.11.02.

¹⁰ Biserko, Sonja: Sandzak: identitet i nedavna prošlost, In: Sandzak, Identitet u procepu starog i novog, Helsinske sveske br. 28; Beograd, 2008. link: <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/sveske28.pdf> letöltés: 2014.09.20.

¹¹ Sonja Biserko: Sandzak: identitet i nedavna prošlost, In: Sandzak, Identitet u procepu starog i novog, Helsinske sveske br. 28.; Sandzak i evropska perspektiva. Helsinske sveske br. 29. Beograd, 2010. link: <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/sveske29.pdf> letöltés: 2014. 09. 20.

nyek. A szandzsáki regionális identitást, a koszovói tapasztalatok miatt, Szerbia és a szerbek igen szkeptikusan, nem egyszer ellenségesen fogadják.

2. *A Szandzsák és az ott élők kultúrájának bemutatása hiányzik az oktatásból.* A szerb oktatási rendszerből hiányzik a bosnyákok kultúrája, nem jelennek meg regionális különbségek és különösségek, így nem látható Szandzsák egyedi tradíciója és történelme. Ez ugyanakkor felgyorsítja az asszimilációt.
3. *Bármilyen nemű autonómia biztonsági kérdésként való kezelése.* A szerb politikai elit és a szerb társadalom minden olyan kísérletet, hogy Szandzsák kapjon bizonyos fokú önállóságot, szeparatista és kormányellenes törekvésnek – így biztonsági kérdésnek – tekint.
4. *A térség infrastrukturális fejlesztésétől való elzárkózás.* Szerbiának és Montenegrónak is – amelyek területén található Szandzsák – az lehetne az egyik elsődleges célja, hogy javítja az infrastruktúrát, ezzel is ösztönözve külföldi befektetőket az amúgy kifejezetten jó földrajzi fekvésű szandzsáki területen, így is segítve a térség gazdasági fejlődését.
5. *A gazdasági elmaradottság.* A Szandzsák Szerbia egyik legfejletlenebb térsége: itt a legmagasabb a munkanélküliségi ráta, hiányzik a szolgáltatási szektor, fejletlen az ipar és a mezőgazdaság, alacsony a befektetések mértéke. Az infrastruktúra gyenge, a technológiai kultúra és fejlettség alacsony szintű, magas a halálozási ráta és fejletlen oktatás, egészségügy és az egyéb társadalmi intézményrendszer.
6. *A dialógus hiánya.* Szandzsák kapcsán Szerbiában szinte teljesen hiányzik a vallási és az etnikai alapú dialógus, nem csupán a politikán és államigazgatáson belül, de a hétköznapiakban is.

A szerbiai Helsinki Bizottság „Helsinki füzet”-ben nagy hangsúlyt fektetnek az identitás problémakörére, amellyel munkámban én foglalkozni kívánok. A dolgozatomban ugyanis röviden jellemezni kívánom Szandzsákot, mint egyedülálló és kettéosztott (szerb és montenegrói) régiót, továbbá jelezni kívánom a megosztottság, az identitás és vallási radikalizmus összefüggéseit. Röviden vázolni szeretném, milyen jövője lehet szandzsák kapcsán a balkáni társadalmi toleranciának.

Ez utóbbi azért is lenne fontos, mert számos elemző szerint annak lehetősége, hogy Szandzsák-térségben, felerősödjön a radikális muszlim tevékenység rendkívül magas. Mivel meglehetősen rossz az oktatási rendszer és még kritikusabb a gazdasági helyzet, ezek eredményeként a szandzsáki fiatalok nagy része kiúttalannak, perspektívtalannak látja helyzetét. A

szerb Helsinki Bizottság programokkal és előadássorozatokkal próbálják felhívni e problémára a figyelmet, illetve próbálnak meg preventíven hatni a fiatalokra.

A Szandzsák helyzete napjainkban halmozottan hátrányos: jelenleg az egész balkáni régió súlyos gazdasági nehézségekkel küzd. Koszovó 2008-ban kikiáltott függetlensége komoly kihívást jelentett a régió stabilitására nézve, ezen felül a térséget kedvezőtlenül érintette Montenegró 2006-os függetlensége is. Kiemelendő továbbá a Szandzsák gazdasági helyzete, amely gyakorlatilag az 1990-es évektől kezdve folyamatosan romlik.

2. A Szandzsák, mint régió és sajátosságai (demográfia)

Ahhoz, hogy a Szandzsákról, mint régióról beszélhessünk, elsőként azt érdemes tisztáznunk, hogy a térség megfelel-e a régióval szemben támasztott követelményeknek. A régió fogalmának van földrajzi-területi, jogi és köznyelvi tartalma is. Ez utóbbi „a területegység, térség, vidék, övezet, táj, körzet szinonimájaként” használja a régió fogalmát.¹² A régió legismertebb fogalmi definíciója földrajzi-területi tartalmat takar. Ebben az értelemben a régió egy „lehatárolt térrész, a környezetétől bizonyos természeti, társadalmi, gazdasági tényezők révén elkülönülő területi egység”.¹³ A régió új közigazgatási tartalmát az Európa Tanács 1978-ban fejtette ki, amely szerint a fogalom egy adott ország legnagyobb területi egységein élő emberek által alkotott közösségek.¹⁴ Amennyiben a régió legátfogóbb definícióját keressük, azt mondhatjuk, hogy a fogalom egy olyan területre vonatkozik, amely különböző társadalmi szinteket fog át, soktényezős társadalmi-gazdasági kohézióval rendelkezik, megjelenik benne a feltörekvő regionális identitás-tudat és önálló intézményrendszer fogja közre.¹⁵

A régió identitáselemeit illeti ezek általában intézményi és tárgyi alapokkal rendelkeznek, de úgynevezett immateriális identitás elemekből is felépülhet az identitás. Ezekkel az immateriális elemekkel természetesen nehezebben valósul/valósítható meg a kötődés egy bizonyos területhez, ugyanakkor nem elképzelhetetlen, hiszen ide tartozik például a családi kötelékekhez, a környezeti elemekhez, a tájhoz és a szokásokhoz való ragaszkodás.¹⁶

¹² Régiók – fogalom meghatározás, jogszabályi háttér. TérPort.hu, <http://www.terport.hu/regiok/altalanos-informaciok/regio-fogalom-meghatarozas-jogszabalyi-hatter>

¹³ Uo.

¹⁴ Gyémánt Richárd –Petres Tibor: A Szandzsák, az egyedülálló vallási régió. Pólay Elemér Alapítvány Szeged, 2006. 10-11.p.

¹⁵ Nemes Nagy József: Jegyzetek a modernkori térbeliség fogalmainak értelmezéséhez, In: Alföld és Nagyvilág. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet. Budapest, 2000. 147.p.

¹⁶ Gyémánt Richárd –Petres Tibor: A Szandzsák, az egyedülálló vallási régió. Pólay Elemér Alapítvány Szeged, 2006. 13.p.

Amennyiben a Szandzsákot vizsgáljuk meg e tekintetben, azt mondhatjuk: a szandzsáki hétköznapiak teljesen az iszlám vallás hatása alatt telnek. Az utcán sétálva az emberek ruházata, viselkedése, a mecsetek száma is ezt tükrözi. Nem csak hivatalos intézmények, de a kávézók és az éttermek is hagyományosan férfiakkal vannak tele, és a muszlim szokásokhoz híven nőket alig látni ilyen helyeken. Többek között ezek azok a jegyek, amelyek miatt a Szandzsákot egyértelműen vallási régiónak lehet tekinteni, hiszen az iszlám szokások át- és átszövik a mindennapi életet.¹⁷

2.1. A Szandzsák történelméről

Az elején fontos megjegyezni, hogy *szandzsák* török eredetű szó és jelentése „zászló” vagy „lobogó”. Azonban a szandzsák szó egy közigazgatási egységet is jelölt a török korban. Akkoriban az oszmán közigazgatási rendszerben, több szandzsák alkotott egy pasalikot. A mai Szandzsák területe pedig a Novopazari Szandzsák része volt, ami a Boszniai pasalik egyik egysége volt, az akkori hat szandzsák közül. Bosznia és Szandzsák 1699 (karlócai béke) óta volt egységes terület, egészen az 1878-as berlini kongresszusig, amikor a nagyhatalmak úgy döntöttek, hogy a Novopazari szandzsák az Oszmán Birodalom része marad, míg Bosznia az Osztrák-Magyar Monarchia részét fogja képezni. A Novopazari szandzsák az 1878-es döntés alapján a Boszniai vilajet részeként több részből állt: Novi Pazar, Sjenica, Nova Varoš, Prijepolje, Pljevlja, Trgoviste, Berane, Mojkovac, Bjelo Polje és Kolasin. A későbbiekben hozzácsatolják még a plavi és gusinji területeket.

Egészen az 1912-13-as Balkán-háborúig a Szandzsák egy önálló adminisztratív egységet képezet. Kulturális és igazgatási központja Novi Pazar volt. Bosznia és Szandzsák területének megszerzésére többen is aspiráltak, de – miként azt Harun Hadžić megjegyzi - többnyire a bosnyákok nélkül.¹⁸ A Szandzsák mai határai a Balkán-háborúkat követően alakultak ki, miután Szerbia és Montenegró felosztotta maguk között a területet.

Az I. világháború eredményeként létrejövő Szerb–Horvát–Szlovén Királyság keretein belül, Szerbia előbb elvette Montenegrótól a montenegrói szandzsáki részt és saját területéhez csatolta, majd az 1929-es belső rendezés keretében az egészet visszaadta Montenegrónak. Jugoszlávia 1941-es felosztása során Szandzsák ismét elcsatolásra kerül. A II. világháború

¹⁷ Gyémánt Richárd –Petres Tibor: A Szandzsák, az egyedülálló vallási régió. Pólay Elemér Alapítvány Szeged, 2006.

¹⁸ Harun Hadžić: Historija Sandzaka, Islamska Zajednica Bosnjaka u Svicarskoj, link: <http://www.bihor-petnica.com/Sandzak-Karakteristike.htm> letöltés: 2014.11.01.

végén újra felmerül egy önálló autonóm szandzsáki régió felállítása, de végül az 1913-as határokat állították vissza.¹⁹

Napjainkban a 8 687 km² kiterjedésű Szandzsák (szerbül Raška) 11 községből áll. Hat község a Szerb Köztársaság részét képezi, míg öt Montenegrói Köztársasághoz tartozik. A Szandzsák „fővárosa” – Novi Pazar. A szerb részt *Nova Varoš, Novi Pazar, Priboj, Prijepolje, Sjenica és Tutin*, míg a montenegrói részt *Berane, Bijelo Polje, Plav, Pljevlja és Rožaje* alkotja.

A Raška (Szandzsák) a szerbek számára történetileg is fontos terület. Miután a népvándorlások hatására Kr. u. 626-ban letelepedtek a mai államuk területén, az akkori hazájuk magját a Raska képezte. Miután a középkori Szerbia 1389-ben a rigómezei csata után elbukott és török kézre került, a hódoltsági területen a 15. századtól kezdték el felvenni az iszlám vallást az emberek. Hasonló folyamat ment végbe Boszniában is, vagyis ezen a területen a muszlimok eredetileg szlávok voltak, és annak érdekében, hogy meg tudják különböztetni az áttért szlávokat a többi nemzettől, bosnyákoknak nevezték el őket. A török uralom alatti időkben az iszlámnak köszönhetően egyre szorosabb kapocs alakult ki Bosznia-Hercegovina, Szandzsák és Koszovó között.

A II. világháborúban Szandzsák újra elvesztette autonómiáját, hiszen először a németek, majd az olaszok szállták meg. A világháború után az újjáalakuló Jugoszláviában sem kapja vissza autonómiáját.²⁰

2.2. A Szerbiához tartozó szandzsáki települések

Az egész szandzsáki területből jelenleg 4 499km² tartozik Szerbiához. A lakosság száma a legutóbbi 2011-es népszámláláson 471 166 fő. Ebből bosnyák származású 142 373 fő, míg szerb 77 565 fő.

¹⁹ A Novipazari szandzsák felosztása: <http://terkepek.adatbank.transindex.ro/belso.php?nev=258> letöltés: 2014.11.01.

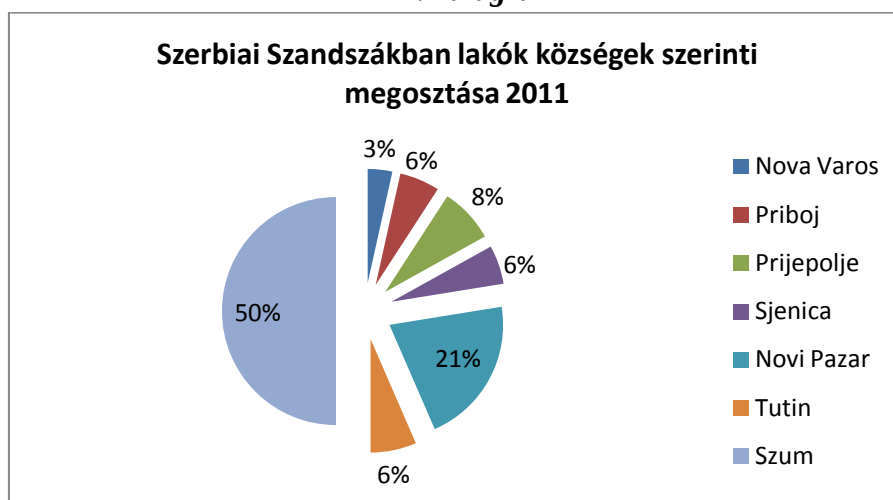
²⁰ Gyémánt Richárd –Petres Tibor: A Szandzsák, az egyedülálló vallási régió. Pólay Elemér Alapítvány Szeged, 2006.

Szerbiai szandzsáki települések a 2011-es népszámláláskor

Község	Összes	Szerb	Bosnyák	Muszlím
Nova Varoš	16 638	14 899	788	526
Priboj	27 133	20 582	3 811	1 944
Prijepolje	37 059	19 496	12 792	3 543
Sjenica	26 392	5 264	19 498	1 234
Novi Pazar	100 410	16 234	77 443	4 102
Tutin	31 155	1 090	28 041	1 092
Összes:	238 787	77 565	142 373	12 441

Forrás: www.popis2011.stat.rs

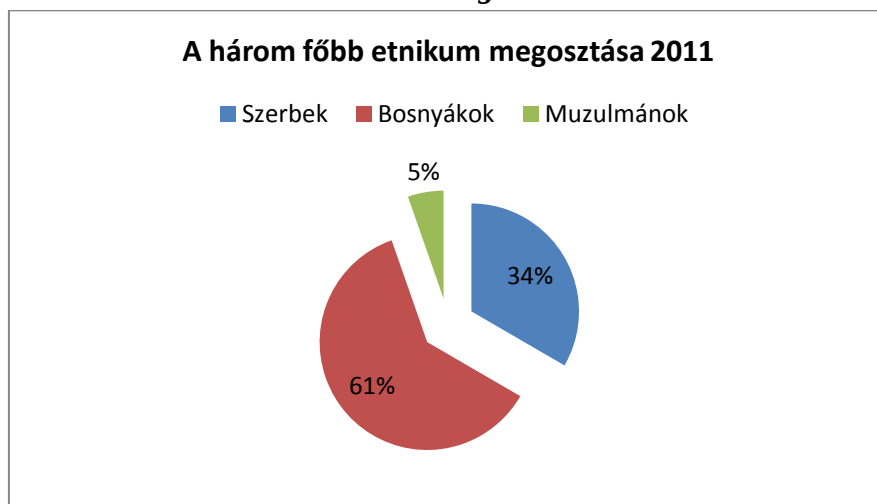
1. diagram

Forrás: www.popis2011.stat.rs

Az 1. számú diagramon látható, hogy a legtöbb lakossal – több mint 100 ezer fővel – Novi Pazar városa rendelkezik. Ennek a 100 ezer főnek a 77,13 százaléka bosnyák és csak 16,17 százaléka szerb nemzetiségű (illetve vallja annak magát). Második legnagyobb város, lényegesen lemaradva lakosságszámban, Prijepolje, ahol 37 059-en laknak. Itt a szerbek valamivel többen vannak, mint a bosnyákok. Szerbiában Nova Varos, Priboj, Prijepolje és Sjenica a Zlatibori térséghez, míg Novi Pazar és Tutin a Raška térséghez tartoznak.

2. diagram.

Forrás: www.popis2011.stat.rs

A 2011-es adatok alapján az etnikai megosztás (a három fő nemzetiség szemszögéből) azt mutatja, hogy a területen élő bosnyákok száma csaknem a kétszerese a szerbekének, míg az itt élő montenegróiak (crnagorácok) száma elhanyagolható a másik kettőhöz képest.

Összevetve a 2003-as és a 2011-es népszámlálási adatokat azt láthatjuk, hogy az összes település lélekszáma csökkent, kivéve Novi Pazart (ahol 85 996 főről, 100 410 főre nőtt). A lakosságcsökkenés egyértelmű jele a Szandzsák elmaradottságának és megtartóereje csökkenésének.

Szerbiai szandzsáki települések a 2003-es népszámláláskor

Község	Összes	Szerb	Bosnyák	Muzulmán
Nova Varoš	19 982	18 001	1 028	502
Priboj	30 377	22 523	5 567	1 427
Prijepolje	41 188	23 402	13 109	3 812
Sjenica	27 970	6 572	20 512	659
Novi Pazar	85 996	17 599	65 593	1 599
Tutin	30 054	1 299	28 319	223
Összes:	235 567	89 396	134 128	8 222

Forrás: Gyémánt Richárd – Petres Tibor: i. m.

2.3. Montenegróhoz tartozó szandzsági rész

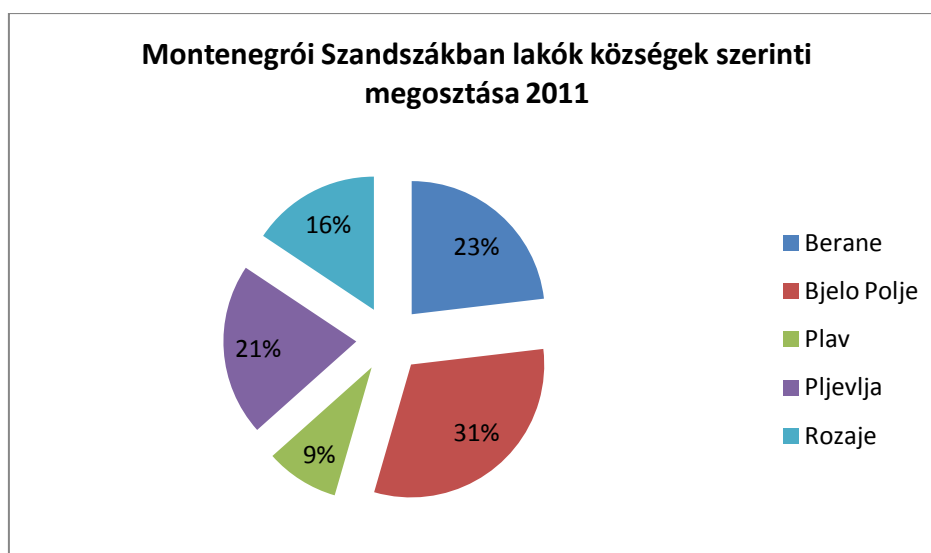
Az egykori Novi Pazar-i Szandzsák 8 687 km² nagyságú területből napjainkban már csak 4 188 km² terület tartozik Montenegróhoz. Ezen a területen 2003-as népszámláláskor 184 093 fő élt.

Montenegrói szandzsági települések 2011-es népszámláláskor

Község	Összes	Montenegrói	Szerb	Bosnyák	Muzulmán
Berane	33 970	8 838	14 592	6 021	1 957
Bjelo Polje	46 051	8 808	16 562	12 592	5 985
Plav	13 108	822	2 098	6 803	727
Pljevlja	30 786	7 494	17 569	2 128	1 739
Rožaje	22 964	401	822	19 269	1 044
Összes:	146 879	26 363	51 643	46 813	11 452

Forrás: [http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje\(1\).pdf](http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje(1).pdf)

3. diagram

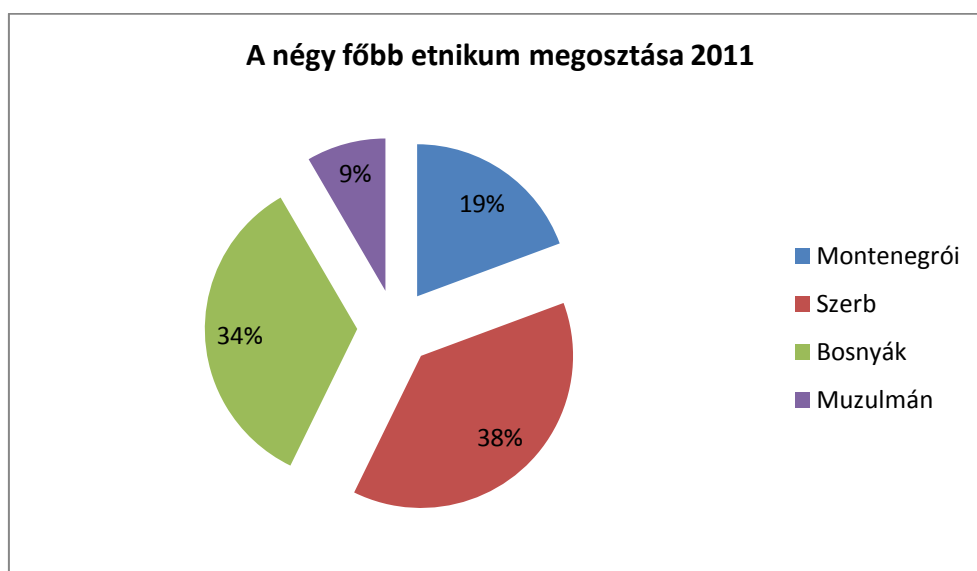
Forrás: [http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje\(1\).pdf](http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje(1).pdf)

A Szandzsák montenegrói részér vonatkozó adatokból jól látható, hogy az itteni községek lakosság száma közötti különbség nem túl nagy, a települések ugyanahhoz a nagyságrendhez tartoznak a lélekszám szempontjából. Montenegróban a legnagyobb szandzsági tele-

pülés Bjelo Polje, mely a szandzsáki régió délnyugati részén fekszik. A Lim folyó és annak mellékfolyóinak partján helyezkedik el. Összes lakóinak száma (nem csak a négy fő nemzeti-ségé) 46 051 fő.

Amennyiben a négy fő etnikum szemszögéből vizsgáljuk meg a 2011-es népszámlálási adatokat meglepődve tapasztalhatjuk, hogy a montenegrói szandzsáki területen a szerb etnikum képviselteti magát a legnagyobb arányban, 38 százalékban (51 643 fő).²¹

4. diagram

Forrás: [http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje\(1\).pdf](http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje(1).pdf)

Összevetve a 2011-es népszámlálási adatokat a 2003-as népszámlálással arra a megállapításra juthatunk, hogy montenegrói Szandzsák lakosság száma nem változott lényegesen, ugyanakkor csökkenő tendenciát mutat. Csupán két községben növekedet a lakosok száma: Plavban és Rožajeben. 2003 óta a szerbek száma jelentősen csökkent, miként 2011-re a magukat muzulmánok vallók száma is csökkent. Fontos ugyanakkor jelezni, hogy a magukat bosnyákoknak vallók száma nőtt a 2011-es népszámláláskor.

Montenegrói szandzsáki települések a 2003-es népszámláláskor

Község	Összes	Montenegrói	Szerb	Bosnyák	Muzulmán
Berane	35 068	8 950	16 309	5 662	2 301
Bjelo Polje	50 284	8 936	20 275	11 377	7 936
Plav	13 805	765	2 613	6 809	788

²¹ Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine link: [http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje\(1\).pdf](http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje(1).pdf) letöltés: 2014.11.01.

Pljevlja	35 806	7 704	21 522	1 865	2 913
Rožaje	22 693	440	904	18 628	1 510
Összes:	157 656	26 795	61 623	44 341	15 448

Forrás: [http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje\(1\).pdf](http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje(1).pdf)

Montenegró területén összesen 124 dzsámi található és 87 imám, továbbá két iszlám középiskola is működik. A montenegrói iszlám közösséget 1878-ban alapították a berlini kongresszuson. Ekkor írták ugyanis alá azt a Törökország és Montenegró közötti egyezményt, miszerint a muszlimok vallási közösséget alkothatnak Montenegró területén is.²²

3. Megosztottság és a régió érdekei

A lakosság identitása szempontjából az egyik legfontosabb kérdés a Balkán félszigeten is az, hogy az ember melyik nemzethez tartozónak érzi és vallja magát. A nemzeti hovatartozás kérdése Szandzsákban a korai 90-es években vált fontossá, amikor a titói Jugoszlávia a vallási, etnikai, gazdasági, kulturális törésvonalak mentén kezdett differenciálódni.

Az 1968-as alkotmánymódosítás értelmében Bosznia-Hercegovina területén mindazok, akik nem horvát vagy nem szerb nemzetiségűnek vallották magukat, hivatalosan „Muszlimok” lettek. A titói Jugoszlávia területén a nagy „M” betűvel írt Muszlim szó az etnikai hovatartozást jelölte, amíg a kis „m-el” írt muszlim a vallási hovatartozást. Az 1971, 1981 és 1991-es népszámláláskor a legtöbb szandzsáki, boszniai, szerbiai és koszovói muszlim vallású szláv, magát Muszlimnak deklarálta. Vagyis nemzetiségi és nem vallási alapon identifikálták magukat. Fontos jelezni, hogy a nemzetiségi alapú Muszlimok többsége ateista vagy iszlámot nem gyakorló egyén volt. Vagyis muszlimságuk kulturális és családi örökségük része volt, nem vallási hovatartozás. Hasonlóan a „vallást nem gyakorló” szerbekhez és horvátokhoz, akik nagy része ugyancsak volt aktív pravoszláv vagy katolikus.

A balkáni népek között gyakoriak voltak feszültségek, de amennyiben közelebbről is megvizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy a nyelvük meglehetősen hasonló, a szokásaik, ünnepeik és az ételek is szinte megegyezők, még sok esetben népviseletük is csak apró dolgokban különbözik. Mindez azt jelenti, hogy egyetlen valóban lényeges különbség van közöttük – a vallás. Nem véletlen, hogy már korábban is sokan feltették a kérdést: amennyiben egy Muszlim hitet vált, továbbra is Muszlim marad?

²² Bajro ef. Agović: Muslimani I Islamska zajednica u Crnoj Gori, 2011. január 2. link: <http://www.monteislam.com/islamske-teme/muslimani-i-islamska-zajednica-u-crnoj-gori> letöltés: 2014.11.01.

Amikor a szerb, a horvát és a szlovén nacionalizmus a 1980-as években erősödni kezdett, a Muszlim nacionalizmus kérdése is óhatatlanul felmerült. Ezt azonban Muszlim fogalom sajátosságai miatt nem tudták valóban definiálni és értelmezni.

Josip Broz Tito halálát követően, az 1980-as években a szocializmus Jugoszláviában veszít addigi erejéből, Szerbia lassan eltávolodik a jugoszlávizmus eszméjétől, és az egyre markánsabb szerb nacionalizmus útjára lép. Ezt követően, illetve ezzel párhuzamosan erősödött fel a horvát és a szlovén nacionalizmus is. A nacionalizmust a szerbek tekintetében azért nem tekinthetjük újszerűnek és idegennek, hiszen több mint 400 évig a szerbek az Oszmán Birodalom megszállása alatt éltek és az egyetlen dolog, ami összetartotta a nemzetet az a szerb Pravoszláv Egyház volt. Mivel a pravoszlávok főleg a szerb etnikumhoz tartozók voltak, így az egyházi hovatartozás szorosan összefonódott a nemzetiségi hovatartozással.

A pravoszláv egyház, amely a török korban vallási alapon támogatta és tartotta összetartotta a szerb nemzetet, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság és a szocializmus idején meggyengült, mivel más – nemzeti, politikai és nem pravoszláv vallási – ideológiák erősödtek meg. A vidéki lakosságot azonban továbbra is az egyház tartotta össze, hiszen a lojalitásuk az állam irányába (az állam területének folyamatos növekedésével, illetve újabb és újabb nemzetek csatlakozásával) sokszor megingott. Így az egyháznak/egyházaknak fontos szerepe volt a nemzetépítésben.

Jugoszlávia szocialista időszakának végén a pravoszláv egyház érzékelte, hogy újra lehetőség van megerősödni. Slobodan Milošević pedig – felmérve, hogy szocialista és poszt-szocialista ideológiával nem nyerheti meg honfitársait – a nacionalizmus és a vallás felé fordult. Ezt a két identitás-elemet használta politikai ugródeszkának. Ez az újfajta nacionalizmus pedig nem csupán összeütközött a volt Jugoszlávia más nemzeti ideológiai irányzataival, de egyenesen provokálja is őket.²³ A 20. század végén nemzetileg és államilag is önmagukat „újradefiniáló” szerbek kevés helyet hagynak azoknak, akik nem voltak szerb nemzetiségűek. Jó példa erre a Szandzsák, ahova a szerb nacionalizmus és nemzetépítés anti-izlámista öltönytben érkezett.

Miként már jeleztem, az 1980-as évek közepén a szerb médiában megjelent az „iszlám fundamentalizmus” és az „iszlám radikalizmus” fogalma, s ezekkel próbálták alátámasztani és megbélyegezni a „zöld folyosó” fogalmát. A „zöld folyosón” – amelyben a „zöld” szó a muszlim vallás színét jelzi – egy olyan „útvonalat” értettek, amely Szandzsákon át akadály nélkül összeköti Boszniát Koszovóval és a Közel Kelettel. Ez a szemlélet komoly gondot je-

²³ Serbia's Sandzsak: Still Forgotten, Crisis Group Europe Report No. 162. 2005. április 05. Link: http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/162_serbia_s_sandzak_still_forgotten.pdf letöltés: 2014.10.10.

lentett azoknak, akik az államigazgatásban – például a rendőrségen vagy oktatásban – dolgoztak, mivel a vallásuk miatt sok hátránnyal kellett szembenézniük nap mint nap. A horvátoktól és a szlovénektől eltérően a Muszlimok kedvelték a Titói Jugoszláviát. Mivel úgy érzékelték, hogy annak legfőbb jelszavai – az „egyenlőség és testvériség” – a legtöbb esetben valóban érvényesülnek. A Muszlimok voltak talán az egyetlenek, akik Jugoszlávia szétesését követően nem igazán találták a helyüket, nem volt ki vezesse őket, s legfőképpen nem volt történetileg kialakult saját államuk.

Amikor 1991-ben megkezdődött a délszláv népek (először a szlovének és horvátok) Jugoszláviából való kiválása, a Szandzsáki Iszlám Közösség is megszervezett egy referendument, mely a szandzsáki terület autonómiájára vonatkozott. S bár népszavazáson a szavazók 98,9 százaléka szavazott a politikai autonómiára, a Jugoszlávia szétesésének megakadályozásával elfoglalt Belgrád még a gondolatát is elutasította a szandzsáki autonómiának. Tény azonban, hogy a szerb vezetés következetes volt, hiszen nem csupán a Szandzsák, de tartományi ranggal bíró Koszovó politikai autonómiáját is mereven elutasította.

A horvátországi és a bosznia háború, illetve a NATO 1999-es Jugoszlávia elleni bombázása csak kis mértékben, marginálisan érintette Szandzsák területét. Itt másfajta események zajlottak ekkoriban, a szerb vezetés ugyanis mindent megtett annak érdekében, hogy megálázza az itt élő Muszlimokat. A szerb nacionalisták elkezdtek támadni és erőszakkal kitelepíteni a Szandzsákban élő bosnyákokat.

A milosevicsi bosnyákellenes állami politika egybeesett a Szandzsák gazdasági ellehetetlenülésével Novi Pazarban. A posz-szocialista szandzsáki elit tisztában volt azzal, hogy a szerb állami vezetés nem fog erőfeszítéseket tenni helyzetük javítása érdekében. Slobodan Milošević bukását követően Szerbia gazdasági helyzete válságossá vált, ezen belül a Szandzsáké különösen. A néhai virágzó textil-, bőr- és cipő-ipar elvesztette hazai és a nemzetközi megrendelőit, s kritikus helyzetben találta magát.²⁴ A térség gazdasági helyzete napjainkra sem konszolidálódott lényegesen, s fejlődése elmaradt Szerbia és Montenegró egyéb térségeinek fejlődéséhez képest.

4. Az identitás és a vallási radikalizmus megjelenése

A szerbek és a szandzsáki bosnyákok között a 1990-es években kialakult konfliktus a 2000-es években is folyamatosan fennmaradt. Novi Pazar az egyik legfontosabb helyszíne az etnikai indíttatású összetűzéseknek. A kilencvenes évek folyamán sok szerb nacionalista poli-

²⁴ Serbia's Sandzsak: Still Forgotten, Crisis Group Europe Report No. 162. 2005. április 05. Link: http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/162_serbia_s_sandzak_still_forgotten.pdf letöltés: 2014.10.10

tikus látogatott el Szandzsák területére – így például Vuk Draskovic, Vojislav Seselj és a szerb félkatonai jellegű szervezet vezetője Zeljko „Arkan” Raznatovic – akiknek gyakran pusztán megjelenésük zavargások vezetett a városban.

Szandzsák tekintetében a vallás és a politikai elválaszthatatlanok. A vallási csoportok közötti harc egyértelműen tükröződik a politikai életben. Ez azért is függ össze, mert a politikai ambíciókkal rendelkező vallási vezetők gyakran használják a templomokat és dzsámikat politikai beszédek helyszínéül, komoly ösztönzést adva a vallási radikalizmusnak.²⁵

A radikalizáció kapcsán fontos szót ejteni a helyi nyomtatott és elektronikus sajtóról. A volt Jugoszláv tagköztársaságokban ugyanis gyakran előfordul, hogy a politikai és vallási különbségeket a média erősíti fel azáltal, hogy dezinformálja az embereket. A szandzsáki média is jól tükrözi a szembenálló politikai és vallási tartalmakat. A sok esetben a magántulajdonban lévő médiát maguk a tulajdonosok használják politikai propagandára. A szandzsáki nyomtatott és elektronikus média területén a Sandžak Danas (Szandzsák Ma), a Radio Sto Plus (Rádió Száz Plusz) és Jedinstvo TV, amelyek nem a politikai vagy vallási vezetők tulajdonában vannak. Ugyanakkor például a novi pazar-i egyetem és az egyetemen belül található könyvesbolt is a szandzsáki mufti tulajdonában van, miként jó pár helyi újság és web-oldal is.

A szerb Helsinki Bizottság szerint a montenegrói szandzsák rész viszonylag nyugodt marad, de a szerbiai részen a mai napig érzékelhető a feszültség növekedése. Jelenleg a helyzetet még kezelhetőnek minősítik, de nem látnak garanciát arra, hogy ez így is marad. Az instabilitás egyik komoly forrásának tekintik az Iszlám Közösséget is, ahol belső harcok folynak. Megítélésük szerint egyértelműen érezhető, hogy a Novi Pazar és Szarajevó közötti kapcsolat gyengül, folyamatosan emelkedik a szandzsáki incidensek száma, amelyet a helyi befolyásért folyó Iszlám Közösségen belüli küzdelem is élez. Ez utóbbinak az egyik fő kérdése az, hogy ki fogja felügyelni az Iszlám Közösség vagyonát és a vallási alapítványait (más néven vakuf-okat). Mivel a Közösség jelentős jótékonyági és támogatási alapokkal rendelkezik, az alapítványok és tulajdonukban álló ingatlanok kulcsfontosságúak lehetnek a politikai ambíciók során.²⁶

A szandzsák régió politikai, társadalmi és gazdasági környezete könnyen instabillá válhat.²⁷ Ezt jelezte az a 2010 szeptemberében bekövetkező esemény is, amely komoly figyelmeztetés volt a szerb kormány számára. Egy török győzelemmel végződő Szerbia-Török-

²⁵ Morrison, Kenneth: Political and Religious Conflict in the Sandzak, Defence Academy of the United Kingdom, 2008, április

²⁶ Morrison, Kenneth: Political and Religious Conflict in the Sandzak, Defence Academy of the United Kingdom, 2008. április

²⁷ Uo.

ország kosármecset követően, az emberek török zászlókkal és „Szandzsák nem Szerbia” jelmondatot skandálva vonultak végig Novi Pazar utcáin. A felvonulás résztvevőit legfőképpen a szerb kormány politikájával való elégedetlenség motiválta, mivel Belgrád továbbra is elhanyagolja Szandzsák kérdését. Ahogy fogalmaztak: azt várják el, hogy Szerbia védelmező „anyaállama” legyen a szandzsáki régió lakosságának. Az utóbbi években azonban legtöbbjük Törökországot és a Szandzsák török múltját érzik magáénak, bár még bíznak abban, hogy végül szerb részről is támogatásban fognak részesülni.²⁸ A jelenség nem új keletű, hiszen a 2005-ös vajdasági megmozdulásokra is amiatt került sor, mert az állam nem foglalkozott komolyan az itt élő nemzetiségek problémáival. Miután a szerb vezetés felismerte a helyzet fontosságát, a vajdasági problémák egy része megoldásra talált.²⁹

Amennyiben ez a Szandzsákban mégsem következne be, úgy veszélyesen nagy annak a lehetősége, hogy az elégedetlen szandzsáki fiatalok közül sokan más utat választanak, s nem otthon próbálnak boldogulni és harcolni a jogaikért. Már 2013-ban érkeztek arra vonatkozó jelzések, hogy „dzsihádisták harcosként” szerbiai muszlim fiatalok is részt vesznek a szíriai polgárháborúban. A szandzsáki rendőrség azt állítja, hogy tisztában vannak a jelenséggel, de a szerb hatóságokat csak az érdekli, hogy ezek a fiatalok miként viselkednek majd hazatérésüket követően. A szerb nyilvánosság számára sem ismeretlen a jelenség, hiszen 2013 elején a média is közreadta Eldar Kundaković halálának hírért, aki szerb állampolgárként a szír lázadók oldalán harcolt. Azt a harminc szandzsáki és a közel ötven boszniai muszlim férfit, akik magukat szent harcosoknak tekintették, egyes híradások szerint Bécsben képezték ki. A kiképzésnek több szakaszból áll, utolsó fázisa pedig a harci területen való bevetés volt. A hatóságok ismerik a toborzás és kiképzés gyakorlatát is: az interneten való kapcsolatfelvételtől, a jelentkezők radikális nézeteinek ellenőrzésén és a kiutazás megszervezésén keresztül, a kiképzésig. Szerbia területén többször is észleltek ilyen gyanús tevékenységet és nyilvánosan is aggodalmukat fejezték ki. Bár Szerbia és szerb hatóságok nem tekintik magukat célpontnak, de félnek attól, hogy amennyiben nem veszik komolyan e tevékenység veszélyességét, előbb vagy utóbb célponttá válhatnak. Becslések szerint több mint 4 millió bosnyák él a Szandzsák (Raška oblast) és Bosznia-Hercegovina területén, valamint a diaszpórában. Közülük mintegy 400 ezer ember támogatja a dzsihádistákat, de csupán 10 százalékuk tartozik valóban közéjük,

²⁸ Milos Teodorovic and Maria Arnautovic: Serbia's Sandzak Becomes Balkans' Latest Hot Spot, Radio Free Europe, Radio Liberty 2010. 09.28. link: <http://www.rferl.org/articleprintview/2170477.html>

²⁹ Milos Teodorovic and Maria Arnautovic: Serbia's Sandzak Becomes Balkans' Latest Hot Spot, Radio Free Europe, Radio Liberty 2010. 09.28. link: <http://www.rferl.org/articleprintview/2170477.html>

s ez utóbbiaknak is csak egy bizonyos része lenne hajlandó harci vagy terrorcselekményben részt venni.³⁰

A szerbiai Szandzsák helyzetére a Montenegrói Muszlim Közösség is reagált, s azt az álláspontot fejtette ki, hogy több jog illetné meg a bosnyákokat, hiszen korábban ők is keresztény szlávok voltak, aki időközben felvették az iszlámot. A legnagyobb hiba, amit szerb hatóságok elkövethetnek az az, hogy társadalmilag és kulturálisan elutasítják a bosnyákokat. Sértőnek tartják továbbá azt a tényt is, hogy a szerbek egyformán tekintenek a muszlim nemzeti-ségűekre és az iszlám hitvallásúakra.³¹ Mások azt tartják érthetetlennek, hogy a szerbek miért kezelik a több mint 20 ezer fős muszlim közösséget úgy, mint ha nem is létezne. A felelősség a kialakult helyzetért megoszlik a szerb politikai vezetés és a muszlim közösség vezetői között, ez utóbbiak ugyanis már évek óta nem képesek megszervezni magukat és intézményesen becsatornázni törekvéseiket. Ma sokan úgy vélik, hogy mennyiben nem is sikerül hivatalosan jogot szerezniük a szandzsákiaknak, úgy egy lassú folyamat eredményeként, egyre több intézmény és NGO bevonásával javíthatnának helyzetükön, s védhetnék meg magukat a diszkriminációtól és az asszimilációtól.³²

Jóllehet a Szandzsákban és Balkánon is növekszik a radikális iszlamisták száma, de a legutóbbi kutatások alapján a Balkán államokban élő iszlám közösség tagjai alapvetően elítélik az Iszlám Állam (IS) törekvéseit. A legtöbben azt remélik, hogy mivel a legtöbb balkáni állam valamilyen szinten elindult az euro-atlanti integráció felé, ezt a folyamatot nem fogják megzavarni és megszakítani nagyobb zavargások. A radikális iszlám helyi képviselőinek pedig arra hívják fel a figyelmét, hogy bár egy az Iszlám Állam által közzétett térképen az IS saját területének nyilvánította Irak és Szíria egy része mellett egész Észak-Afrikát, Spanyolországot, a Balkán és Törökország is, de ez csupán irreális propaganda a terrorszervezet részéről.³³

³⁰ Blic team: Dozen of Jihadists from Sandzak fight in Syria, Blic News 2013.08.29. link: <http://english.blic.rs/News/9863/Dozens-of-Jihadists-from-Sandzak-fight-in-Syria>

³¹ Vesti online, „Muslimani u Srbiji treba sa budu nacionalna manjina”, Beta, 2104.09.05. link: <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/431157/Muslimani-u-Srbiji-treba-da-budu-nacionalna-manji> letöltés: 2014.11.05

³² Avdul Kurpejovic: Muslimani su nacionalna manjina, Politika online, 2014.09.05 link: <http://www.politika.rs/rubrike/Sta-da-se-radi/Muslimani-su-nacionalna-manjina.lt.html> letöltés: 2014.11.06

³³ Karadaku, Linda: Muslims int he Balkans refute ISIL's so-called caliphate. 2014.07.09. link: http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2014/07/09/feature-01 letöltés: 2014.11.10.

Az Iszlám Kalifátus lefordított térképe

Forrás: <http://www.ibtimes.co.uk/isis-master-plan-revealed-islamic-caliphate-will-rule-spain-china-balkans-1463782>

5. Az etnikai hovatartozás a Balkáni konfliktusokban

A kortárs geopolitikai szakértők a boszniai háborút vizsgálva arra a megállapításra jutottak, hogy a globális konfliktusok kirobbantásában az etnikai hovatartozásból származó feszültségek váltották fel a korábbi ideológiákat. A Balkán az egyik legsokszínűbb területe Európának, amiben nagy szerepe van az itteni etnikai keveredésnek. Ha azonban megvizsgáljuk a volt Jugoszláv államra vonatkozóan mit is jelent a „etnikai identitás” fogalma, azt láthatjuk, hogy ez nem egy nyelvi alapú identitás, hiszen mindegyik délszláv nyelvek egy nyelvcsoporthoz tartoznak. Fizikailag értelemben sem tehetünk különbséget a szerb, a horvát vagy esetleg a bosnyák lakosok között, hiszen a legtöbb Balkánon élő ember a dél-szláv népcsoportból származik, így közel azonos fizikai jegyekkel rendelkezik. Az egyetlen dolog, ami fennmarad az etnikai identitás megkülönböztető jegyként és elfogadható kritériumaként, az a vallás.³⁴

³⁴ Mazower, Mark : Ethnicity and War in the Balkans, University of Sussex, The National Humanities Centre, 1997 link: <http://nationalhumanitiescenter.org/publications/hongkong/mazower.htm>

A legtöbb az itteni a régióban kitörő konfliktus nem etnikai alapon keletkezett, sokkal inkább politikai érdek húzódott meg a háttérben. Az első világháborúban például voltak szerbek, akik a központi erők oldalán harcoltak Szerbia ellen. A második világháborúban az Balkánon élő emberek nagy része nem kívánt csatlakozni sem a *csetnikekhez*³⁵, sem az *usztasákhoz*³⁶, annak ellenére sem, hogy az említettek mind tagjaikat, mind pedig áldozataikat etnikai hovatartozás alapján választották ki. Hasonló magatartást követtek az albánok és a bosnyákok is: egyfelől olyan hadseregeket hoztak létre, amelyek együttműködtek az olasz és a német megszállókkal, másfelől a népesség másik része a partizánokhoz csatlakozva éppen az említett hadseregek és szövetségeseik ellen küzdött.

A szocialista Jugoszláviában a belgrádi vezetés engedélyezte a nemzetiségi nyelv használatát a különböző tartományokban, hogy megkönnyítsék a helyi politikai kérdések megoldását. Ebben az időben gyakoriak voltak a nemzetiségek közötti „vegyes házasságok” is. Így nehezen állítható, hogy a szocializmus időszakában komolyabb mértékű lett volna a nemzetiségek közötti etnikai feszültség. A titói Jugoszláviában a jugoszlávizmus eszméje és a jugoszláv identitás sokak számára jelentett valóságot, sőt a mind a mai napig vannak olyanok, aki jugoszlávnak tartják magukat (bár számuk jelentősen csökkent: 80 700 főről 23 300 főre, vagyis 1,1%-ról 0,3%-ra).³⁷

Tito halálát követően hatalmi harcok kezdődtek Jugoszlávián belül, s több tagköztárságban is megerősödött a nemzeti öntudat. Ez azonban elsősorban az a helyi elit erősítette, illetve szította fel, amely hatalmi szempontból Jugoszlávia szétesésében volt alapvetően érdekelt. Milosevic például a pravoszláv egyház és a nacionalizmus felé fordult abban a reményében, hogy képes összetartani az országot, de legalábbis kis-Jugoszláviát. Mint ismeretes ennek a nacionalista politikának sokkal súlyosabb következményei lettek, mint arra bárki számított volna Szerbiában. Jugoszlávia 1991-95 közötti szétesését, az 1999-es Koszovó miatti bombázásokat, Montenegró 2006-os elszakadását, s végül a 2008-as koszovói függetlenedést a szerb

³⁵ Drazsa Mihajlovics a királyi hadsereg vezérkari ezredesként egy tiszti csoport élén megtagadta a fegyverletételt majd Nyugat-Szerbiába vonult vissza. Ott ellenálló-mozgalom szervezésébe kezdett. Csapatának a Jugoszláv Hadsereg Csetnik Különítményesei nevet adta. A radikális szerb nacionalistákból álló csetnik mozgalmat eredetileg a 20. század legelején hozták létre azzal a céllal, hogy felszabadítsa a török megszállás alól Koszovót és Macedóniát. Harcoltak a balkáni háborúkban és az első világháborúban. A második világháborúban a csetnik hűek maradtak az emigráns kormányhoz. A jugoszláv királyság és Nagy-Szerbia visszaállításáért küzdöttek.

³⁶ A horvát szélsőségesek a náci invázió kellős közepén, 1941. április 10-én deklarálták a Független Horvát Állam (Nezavisna Država Hrvatska – NDH) megalakulását. Valójában az usztasa állam Németország és Olaszország kettős ellenőrzése alatt állt. A horvát politikai vezetés Ante Pavelics kezébe került. A politikai pártokat az Usztasa kivételével feloszlatták, vezetőiket letartóztatták. Pavelics lett a poglavnik (szó szerint: legfőbb vezető), így egy személyben irányította a pártot és az államot. A rezsim maradéktalanul kiszolgált a megszállókat.

³⁷ Nada Raduski: Kuda ide Srbija, Etnicki procesi i nacionalne manjine u Srbiji po popisu 2011. godine. 2013.12.08. link: <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/etnicki-procesi-i-nacionalne-manjine-u-srbiji-po-popisu-2011.-godine.html?alphabet=1> letöltés 2014. 11. 14.

nép nagyon komoly traumaként élte meg. Az egykori nagy köztársaságot feldarabolták, s olyan részek kerültek el Szerbiától, amely a szerb történelem egy részét jelentette a szerb nemzeti identitásban.

6. Összefoglalás

A Szandzsák és a szandzsáki régió lakosainak sorsát a XX. század végének történelmi folyamatai határozták meg. A kelet-közép-európai föderális államok felbomlása, amely a volt Jugoszlávia területén véres háborúk eredményeként ment végbe. Az új balkáni nemzetállamok kialakulása, amely Szerbia és a szerb nemzet számára hatalmas veszteséggel, Montenegró számára pedig a független nemzetállam létrejöttének sikerével zárult. S végül a kétpólusú világrendet követő válságra reagáló iszlám globális útkeresése, amely nem hagyta érintetlenül a szandzsáki muszlim közösségeket sem. Mivel a balkáni népek, különösen pedig a bosnyákok nemzeti identitásában – az etnikai, kulturális és társadalmi hasonlóságok miatt – meghatározóan fontos szerepet játszik a vallás is, a szandzsáki muzulmánok politikai törekvései részben ezen keresztül jelennek meg. Mindezek együttesen oda vezettek, hogy a Szandzsák muzulmán többségű szerbiai része – politikai, gazdasági és társadalmi szempontból is – perifériára szorult Szerbián belül, az ebből fakadó hátrányok és kilátástalanság pedig radikalizálta az itt élők jelentős részét, elsősorban a változást jobban igénylő, a változásra jobban nyitott muszlim fiatalokat. Ez a regionális elégedetlenség egyelőre visszhangtalan maradt a szerbiai politikai elitben, amelynek aktív támogatása nélkül a térségnek nincs esélye a felzárkózásra és a fejlődésre.

Amennyiben megvizsgáljuk Montenegró Szandzsáki részét, egyértelművé válik, hogy az ottani helyzet sokkal stabilabb és rendezettebb. Részben mert Montenegró győztesként és békésen élte meg a jugoszláv felbomlást, részben mert területén sokkal kevesebb muszlim vallású ember él. Így a fiatalok radikalizálódásának esélye sokkal kisebb, amihez hozzájárul az is, hogy a montenegrói politikai elit az európai standardoknak megfelelően szabályozta nemzetiségi jogokat. Az itteni muszlimok dzsámikat építhetnek, oktatásukat egyénileg megszervezhetik és ápolhatják kultúrájukat. A kultúra és a hagyományok ápolása egyértelműen hozzájárul egy egyén önképének megalkotásához és identitásának kiépítéséhez. Természetesen a feszültségeket nem lehet teljesen felszámolni, de tompítani lehet, ami nagyban hozzájárul a nyílt szélsőségekkel való szimpatizálók számának csökkenéséhez.

Azt, hogy a két állam – Szerbia és Montenegró – mit tett vagy mit kíván tenni a helyzet javítása érdekében, az általános politikai helyzettől függvénye. Nagy szükség lenne a kor-

rupcióval szembeni határozott lépésekre, s olyan működési mechanizmusok megalkotására, olyan intézmények létesítésére, amelyek lehetővé tennék az itt élők fejlődését. A Szandzsák esetében óriási előrelépés lenne a regionalizáció lehetőségének megteremtése. Ehhez elengedhetetlen a muszlim nemzetiségűek szerbek általi elfogadása, s a muszlim közösség saját erőből való intézményesüléséhez, Szerbián belüli önszerveződésükhöz való hozzájárulás, ami önmagában is javítana helyzeten.

7. Irodalomjegyzék

- 1) A Novipazari szandzsák felosztása:
<http://terkepek.adatbank.transindex.ro/belso.php?nev=258> letöltés: 2014.11.01.
- 2) Avdul Kurpejovic: Muslimani su nacionalna manjina, Politika online, 2014.09.05 link:
<http://www.politika.rs/rubrike/Sta-da-se-radi/Muslimani-su-nacionalna-manjina.lt.html> letöltés: 2014.11.06
- 3) Bajro ef. Agović: Muslimani I Islamska zajednica u Crnoj Gori, 2011. január 2. link:
<http://www.monteislam.com/islamske-teme/muslimani-i-islamska-zajednica-u-crnoj-gori> letöltés: 2014.11.01.
- 4) Biserko, Sonja: Sandzak: identitet i nedavna proslost, In: Sandzak, Identitet u procepu starog i novog, Helsinske sveske br. 28; Beograd, 2008. link:
<http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/sveske28.pdf> letöltés: 2014.09.20.
- 5) Blic team: Dozen of Jihadists from Sandzak fight in Syria, Blic News 2013.08.29.
link: <http://english.blic.rs/News/9863/Dozens-of-Jihadists-from-Sandzak-fight-in-Syria>
- 6) Dr. Ivo Banac, Cijena Bosne, Clanci, izjave i javni nastupi, 1992-1993. Europa Danas d.o.o, Zagreb 1994. 21. o.; link: <http://camo.ch/PDFO/banac.pdf> letöltés: 2014.11.01
- 7) Federal Republic of Yugoslavia to its Possible Role as an Integrating Area of Serbia and Montenegro, Helsinki Committee for Human Rights Sandzak, link:
http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/almer1.pdf letöltés: 2014.11.01
- 8) Gyémánt Richárd –Petres Tibor: A Szandzsák, az egyedülálló vallási régió. Pólay Elemér Alapítvány Szeged, 2006.
- 9) Harun Hadzic: Historija Sandzaka, Islamska Zajednica Bosnjaka u Svicarskoj, link:
<http://www.bihor-petnica.com/Sandzak-Karakteristike.htm> letöltés: 2014.11.01.

- 10) Karadaku, Linda: Muslims in the Balkans refute ISIL's so-called caliphate.
2014.07.09. link:
http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2014/07/09/feature-01 letöltés: 2014.11.10.
- 11) Marsovszky, Magdalena: Nyugati érzéketlenség. Népszava, 2004. október 28.
- 12) Mazower, Mark : Ethnicity and War in the Balkans, University of Sussex, The National Humanities Centre, 1997 link:
<http://nationalhumanitiescenter.org/publications/hongkong/mazower.htm>
- 13) Milorad Ekmecic Nacionalizam sudnjeg dana, Politika 2007.05.05.
- 14) Milos Teodorovic and Maria Arnautovic: Serbia's Sandzak Becomes Balkans' Latest Hot Spot, Radio Free Europe, Radio Liberty 2010. 09.28. link:
<http://www.rferl.org/articleprintview/2170477.html>
- 15) Nada Raduski: Kuda ide Srbija, Etnicki procesi i nacionalne manjine u Srbiji po popisu 2011. godine. 2013.12.08. link: <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/etnicki-procesi-i-nacionalne-manjine-u-srbiji-po-popisu-2011.-godine.html?alphabet=1> letöltés 2014. 11. 14.
- 16) Nemes Nagy József: Jegyzetek a modernkori térbeliség fogalmainak értelmezéséhez, In: Alföld és Nagyvilág. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet. Budapest, 2000. 147.p.
- 17) Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine link:
[http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje\(1\).pdf](http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje(1).pdf) letöltés: 2014.11.01.
- 18) Prof. Dr. Mitja Zagar: Reconciliation and its impacts on peace in the Balkans: Success of Failure? (outline presentation) link:
http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2014/07/09/feature-01
- 19) Rostvoványi Zsolt: Az európai muszlim közösségek differenciáltsága.
<http://mta.hu/fileadmin/2008/11/04-muszlim.pdf>
- 20) Ságvári Bence: A kisebbségek helyzete a Balkánon - A múlt és a jövő 1999.1.szám;
link: http://www.hhrf.org/kisebbségkutatas/kk_1999_01/cikk.php?id=51
- 21) Sandzacke novine online, Istrazivanje Instituta Pew: Vecina muslimana odbacuje skremizam, bh. muslimani najtolerantniji, 2013.09.16. link:
<http://www.sandzacke.rs/izdvojeno/istrazivanje-instituta-pew-vecina-muslimana-odbacuje-ekstremizam-bh-muslimani-najtolerantniji/>

- 22) Sandzak- A region that is connecting or dividing Serbia and Montenegro? link: <http://pdc.ceu.hu/archive/00002257/01/Sandzak.pdf> letöltés: 2014.11.01
- 23) Sandzak: Calm for Now, ICG Balkans Report N°48 Sarajevo, 1998.11.09. link: <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/serbia/048-sandzak-calm-for-now.aspx> letöltés: 2014.10.10.
- 24) Sefko Almerovic: Sandžak - From a Paradigm of Political Crises and a Potential Safety Crisis-Spot in
- 25) Serbia's Sandzak: Still Forgotten, Crisis Group Europe Report No. 162. 2005. április 05. Link: http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/162_serbia_s_sandzak_still_forgotten.pdf letöltés: 2014.10.10
- 26) Sonja Biserko: Sandzak: identitet i nedavna prošlost, In: Sandzak, Identitet u procesu starog i novog, Helsinske sveske br. 28.; Sandzak i evropska perspektiva. Helsinske sveske br. 29. Beograd, 2010. link. <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/sveske29.pdf> letöltés: 2014. 09. 20.
- 27) Sonja Biserko: Sandzak: identitet i nedavna prošlost, In: Sandzak, Identitet u procesu starog i novog, Helsinske sveske br. 28; Belgrad 2008. link: <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/sveske28.pdf> letöltés: 2014.09.20.
- 28) Tarek Kulenovic: Politicki Islam, Osnovni pojmovi, autori i skupine jednog modernog politickog pokreta; Sarajevo 2008. link: <https://www.scribd.com/doc/7789167/Tarik-Kulenovic-Politicki-Islam#download> letöltés: 2014.11.02.
- 29) Vesti online, „Muslimani u Srbiji treba sa budu nacionalna manjina”, Beta, 21.04.09.05. link: <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/431157/Muslimani-u-Srbiji-treba-da-budu-nacionalna-manji> letöltés: 2014.11.05